

GASPAR FELIU

AL-MANSUR, BARCELONA I SANT CUGAT

El magnífic article de Manuel Rovira al primer número d'aquesta revista em dóna peu per a fer algunes consideracions marginals a la recordada escò-mesa musulmana d'ara fa mil anys.

Les meves precisions es refereixen a les destruccions sofertes per la ciutat, i sobretot al suposat martiri dels monjos de Sant Cugat.

Les destruccions sofertes per la ciutat

Segons Rovira, que segueix la tradició historiogràfica sobre el tema, l'expedició d'Al-Mansur contra Barcelona va sortir de Còrdova el 5 de maig en direcció a Múrcia, on sojornà quinze dies, arribant a les envistes de Barcelona el primer de juliol i prenent la ciutat el dia 6.² L'autor àrab al-Udrí³ ens permet afegir alguns detalls interessants. En primer lloc, l'atac havia anat precedit d'una expedició al territori de Barcelona el 978, de retorn d'un atac a Pamplona i d'una altra el 984 de retorn d'una campanya contra Sepúlveda. Sembla que Barcelona fos una presa a la vegada desitjada i temuda pel cabdill musulmà, que per això va preparar l'expedició amb tota cura. L'expedició de 984 podia haver estat sobretot un reconeixement del terreny, no solament pel que fa a les defenses cristianes sinó també per les disponibilitats d'ajuda dels caps musulmans de la frontera. Que l'atac definitiu es fes pel litoral no voldria dir tant que la via de Lleida presentés problemes com el

1. Manuel ROVIRA i SOLÀ, *Notes documentals sobre alguns efectes de la presa de Barcelona per Al-Mansur* (985), «Acta historica et archaeologica Mediaevalia» 1 (1980), pp. 31-53. Citat en endavant ROVIRA, *Al-Mansur*.

2. ROVIRA, *Al-Mansur*, p. 31 i nota 1.

3. J. M. RUIZ ASENCIO, *Campañas de Almanzor contra el reino de León* (981-986), «Anuario de Estudios Medievales» n.º 5 (1968), pp. 31-64. Les notícies que ens interessien es troben a les pàgines 58 i 63. Citat en endavant RUIZ ASENCIO, *Campañas*.

planejament d'un atac combinat (des de Tortosa i des de Lleida) si bé la notícia històrica només ha prestat atenció a la marxa d'Al-Mansur. El document publicat per Rovira d'una captiva a Osca⁴ podria també abonar l'existència d'aquesta segona via d'atac i l'espera de notícies de l'altra columna ajudaria a entendre la llarga parada de quinze dies a Múrcia. Tot això són hipòtesis, però en tot cas la importància donada per Al-Mansur a la preparació de l'atac contra Barcelona ve ben demostrada pel fet que va ser la campanya més llarga (vuitanta dies) de totes les empreses per Al-Mansur fins al 987.⁵ I això que, un cop presa la ciutat el dia 6, Al-Mansur es va apressar a tornar a Còrdova, on va arribar el dia 23.

Aquesta és una dada interessant ja que demostra que l'ocupació de Barcelona no va poder ser gaire llarga ni per tant la destrucció ni el saqueig massa sistemàtics. És cert que la documentació coetània és ben explícita en contra del que acabo de dir (i Manuel Rovira n'ha recollit pacientment les mencions), però em penso que cal tenir present l'hipèrbole habitual a l'època, tant pel que fa als guanys com a les desgràcies. En concret és evident que no hi va haver destrucció completa (*interitu*) de la ciutat⁶ ni despoblament a no ser momentani, ni extermini de la comunitat jueva.⁷ I la rapidesa amb que la ciutat sembla reprendre el seu ritme, la manca de menció de béns arruïnats en la documentació posterior i el manteniment de l'economia monetària⁸ són altres tants arguments indirectes a favor d'una ocupació momentània, destructora i sagnant, però no als nivells que tradicionalment se li han vingut atribuïnt.

Hi ha un fet de difícil explicació per l'anomalia que representa i que ens pot servir de fil conductor en la investigació dels fets: perquè el comte Borrell no figura entre els morts ni els captius? (ni tampoc el bisbe Vives ni cap dels canonges, afegeixo). L'explicació correntment donada és que després d'una primera topada a camp obert (alguns autors precisen més i afegeixen: al Penedès), Borrell s'hauria retirat terra endins per a refer el seu exèrcit, deixant la defensa de la ciutat als vescomtes i altres personatges als que prèvia-

4. ROVIRA, *Al-Mansur*, apèndix I, p. 46.

5. RUIZ ASENCIO, *Campañas*, pp. 56-64.

6. És notable com la desgràcia creix amb el temps: els primers documents parlen de la mort d'aquest o d'aquell; només tardanament apareix l'*interitu Barchinone civitatis*. Vegeu ROVIRA, *Al-Mansur*, pp. 34-35.

7. ROVIRA, *Al-Mansur*, p. 35 fa aquesta afirmació i afegeix que els seus béns foren incorporats al patrimoni comtal. No hi ha base documental per a afirmar-ho. L'únic que documentadament es pot afirmar és que el comte (i també el bisbe) van disposar dels béns dels jueus morts (possiblement només dels morts sense successió).

8. És cert que després de l'assalt trobem algunes vendes liquidades *in rem valentem*, però el drenatge de moneda no sembla haver estat tal que entorpis el ritme normal de les vendes. Vegeu el meu treball *Las ventas, con pago en moneda en el condado de Barcelona hasta el año 1010*. «Cuadernos de Historia Económica de Cataluña», II (1971).

ment l'hauria encomanada. L'explicació és una simple deducció sense cap suport documental i em sembla que no lliga gens amb els costums militars de l'època: no hauria estat gaire raonable que el comte hagués sortit a l'encontre d'Al-Mansur deixant el més granat dels cavallers a Barcelona ni que, un cop vençut, no hagués intentat reforçar les defenses de la ciutat amb la seva presència i les tropes amb ell fetes escàpols.⁹

Deducció per deducció en prefereixo una altra que introdueix un element que no ha estat valorat: les muralles no solament defensen la ciutat, són a més una fortalesa en si mateixes, almenys pel que fa a les torres. I a les torres s'hi podia aixoplugar molta gent. Al-Mansur, arribat davant Barcelona, hauria devastat els burgs fora muralles i així hauria ocasionat la destrucció que em sembla més ben documentada: la de Sant Pere de les Puelles, on sí que ens consta la mort de les monges, i que el monestir va haver de ser pràcticament tornat a fundar el 991.¹⁰ Els intents de defensar els burgs podien donar lloc a xocs armats amb grups sortits de la ciutat i així hauria començat l'acumulació de presoners i de béns saquejats. El 6 de juliol, escalant la muralla o bé esbotzant les portes, els sarraïns van entrar a la ciutat i en van iniciar el saqueig. Però almenys una part de les torres de les muralles devia resistir i per tant la gent d'Al-Mansur, temerosa de quedar-se tancada dins del clos murat, es devia apressar a recollir el botí i marxar. El darrer acte seria l'incendi, però, amb els musulmans ja en retirada, els supervivents podrien impedir un estrall total.

Aquesta reconstrucció amb tanta base com l'habitual (amb tan poca base), em sembla que explica millor la ràpida recuperació de la ciutat i l'estalvi de personatges importants, com el comte i el bisbe amb els seus canonges, i tants altres personatges que veiem actuar immediatament.¹¹

D'altra banda els musulmans devien triar els captius: només els interessaven aquells que poguessin representar un bon guany, bé fos com a rescat bé venuts com a esclaus. I donada la pressa del retorn, ni que l'exèrcit ho fes més lentament que Al-Mansur és impensable l'afirmació de Bonnassie que durant l'estiu i la tardor van anar essent encaminades cap a Còrdova llargues corrues de captius:¹² el 15 d'agost trobem ja el primer document posterior a

9. ROVIRA, *Al-Mansur*, p. 31-32, sí que afirma, en contra de l'opinió més corrent, que el comte Borrell es va tancar a Barcelona i en dirigí la defensa.

10. Document citat per ROVIRA, *Al-Mansur*, p. 35, nota 18.

11. Per exemple el pròcer Sendred, fill d'Ansulf (Sendred de Gurb?) i el vescomte Geribert que s'apressen a fer donacions a la Catedral en expiació de les seves culpes. Arxiu de la Catedral de Barcelona, *Libri Antiquitatum* I, n.º 348 de 16 de febrer de 986 i n.º 402 de 2 de març de 986. Citat en endavant: ACB, LA.

12. Pierre BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera (segles X-XI)* 1. *Economia i societat pre-feudal*. Barcelona, 1979, p. 301.

l'atac d'Al-Mansur,¹³ prova evident que la vida diària havia recuperat una certa normalitat. En resum, la llista de morts i de captius és llarga i esfereïdora, però no cal caure en l'exageració de creure-la majoritària o total.

El monestir de Sant Cugat

La tradició vol que també la destrucció arribés al monestir de Sant Cugat, on a més la comunitat hauria estat martiritzada. I, prova comunament admesa d'això, hi haurien mort l'abat i dotze monjos.¹⁴ Rovira ja té alguns dubtes sobre aquesta tradició: col·loca la mort dels monjos a Barcelona i no a Sant Cugat, i n'exceptua l'abat Joan.¹⁵ I hi ha raons pel dubte: Sant Cugat sembla haver estat saquejat, va perdre els ornaments i part de l'arxiu, però l'edifici no sembla haver sofert: el 4 de desembre de 985 es podia jurar un testament damunt de l'altar de l'església;¹⁶ i el nou abat va poder emprendre gairebé immediatament un llarg viatge fins a Compiègne per a recabar de l'emperador la renovació dels diplomes imperials i la confirmació dels béns dels quals s'havien perdut les escriptures.¹⁷

En canvi crec que Rovira no l'encerta en el cas de l'abat Joan;¹⁸ del document adduït només en ressurt que Eldemar hauria estat monjo en temps de l'abat Joan i que els seus béns haurien passat per aquesta causa al monestir; no que Joan hagués sobreviscut a Eldemar i per tant a la caiguda de Barcelona.

Però passa que la llista de la comunitat màrtir és falsa: està copiada al peu de la lletra, amb la sola excepció del nom del futur abat Odó, de la subscripció d'un document del monestir de 26 de març de 984¹⁹ que és el

13. José RIUS, pbro. *Cartulario de «San Cugat» del Vallés*, Barcelona, 1945, vol. I, n.º 169, p. 141. Citat en endavant: CSC.

14. Ramon d'Abadal, *Catalunya Carolíngia. II, Els diplomes carolingis a Catalunya*, Barcelona, 1926-1950, p. 188 nota 5, aporta els textos fonamentals de Caresmar i de Moxó. Citat en endavant ABADAL, *Diplomes*.

15. ROVIRA, *Al-Mansur*, p. 35.

16. CSC, n.º 171, p. 142-144.

17. CSC, n.º 173, p. 144-148.

18. Dec aquesta observació a Anscari M. Mundó. El document en discussió el publica ROVIRA, *Al-Mansur*, apèndix III, p. 49-50.

19. CSC, n.º 159 p. 132-133. Diu la subscripció aquest document (prescindim dels signes i subscripsit) «Iohannes nutu Dei aba, qui hanc comutacione feci et firmare rogavi; Odone levita et monachus; Sendedredus presbiter et monachus; Audegarius presbiter et monachus; Alaricus presbiter et monachus; Comparatus presbiter et monachus; Argemundus presbiter et monachus; Sinderedus, presbiter et monachus; Guadamirus, levita et monachus; Galindus presbiter et monachus; Ferriolus, presbiter et monachus, nos simul in unum cuncta congregacio s. Cucufais consencientes hanc comutacione fecimus et testes firmare rogavimus».

darrer abans de l'atac d'Al-Mansur que porta la menció «nos simul in unum cuncta congregacio S. Cucufati».

De tota manera la falsificació devia respondre a una tradició que donava com a morts tots els monjos. Responia a la realitat? No. No nego que alguns monjos no morissin de resultes de l'atac i entre ells segurament l'abat Joan; però la tradició de l'anorreament de la comunitat, si va existir abans de la falsificació, no devia ser més que un eco o una apropiació d'allò que havia passat amb la comunitat de Sant Pere de les Puelles.

Des de 975 fins al 1001 se'ns han conservat dotze llistes de monjos de Sant Cugat. El seu resum pot ser vist en el quadre adjunt.²⁰ Dels tretze monjos de la llista de 984 només quatre no són mencionats després de 985: l'abat Joan, Galí, Argimon i Comparat; tres més no reapareixen fins després del 990, fet que podria fer pensar que haguessin caigut en mans dels homes d'Al-Mansur: Odegari (que als darrers documents serà anomenat abat), Alaric i Sindered. Si ampliem la llista amb tots els monjos coneguts després de 975 les baixes pugen a sis més: en el cas màxim doncs, d'una comunitat coneguda de vint membres, els morts o captius sense retorn serien a tot estirar deu, o sigui la meitat.

No és pas un cop lleu i no he pretès en cap moment que la falconada d'Al-Mansur ho fos, ni per Barcelona ni per Sant Cugat; la intenció d'aquestes ratlles era només assenyalar que la desfeta no va tenir sortosament la transcendència que li ha estat tradicionalment atribuïda.

La llista dels màrtirs segons Caresmar és la següent: «testem egregium Johannem abbatem (...) Sandareus presbiter et monachus, Audegarius presbiter et monachus, Alaricus presbyter et monachus, Comparatus prebyter et monachus, Argemundus presbyter et monachus, Linderedus presbyter et monachus, Altemirus presbyter et monachus, Giscafredus presbyter et monachus, Ferriolus presbyter et monachus». La llista, com es pot veure, és clavada fora dels dos petits errors de còpia a Sandareus i Linderedus i de l'omissió dels monjos Guadamir i Galí. Però aquesta mancança va ser subsanada per Moxó, que afegeix «Guadamirus levita et monachus, Galindus presbyter et monachus». ABADAL, *Diplomes*, p. 188.

20. Són les següents: I, CSC n.º 109, p. 89, de 20 de maig de 975; II, CSC, n.º 131, pp. 106-107, de 5 de desembre de 978; III, CSC, n.º 159, p. 132-133, de 26 de març de 984, base de la falsa tradició del martiri dels monjos de Sant Cugat; IV, CSC, n.º 160, pp. 134-135, de 9 d'abril de 984; V, CSC, n.º 201, pp. 168-169, de 15 de febrer de 987; VI, CSC, n.º 235, p. 198, de 15 de març de 989; VII, ACB, LA II, n.º 282, de 20 de juny de 991; VIII, CSC, n.º 279, p. 235-236, de 22 de febrer de 992; IX, CSC, n.º 304, pp. 255-256, de 21 de maig de 995; X, CSC, n.º 327, p. 275, de 2 de juliol de 997; XI, CSC, n.º 348, pp. 294-295, de 21 de setembre de 1000; XII, ACB, Pergamins, Diversorum B, n.º 533, de 20 de maig de 1001, publicat per ROVIRA, *Al-Mansur*, apèndix II, pp. 49-50.* Indica que la llista va acompanyada de la menció que es tracta de tota la comunitat. Els números indiquen l'ordre de col·locació de cada nom en la llista corresponent. La columna sense encaçalament correspon a la llista des suposats màrtirs.

